

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА**

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

**НАЦІОНАЛЬНА НАУКОВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА БІБЛІОТЕКА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ**

ISSN 2307-3179 (Print)

ВІСНИК АГРАРНОЇ ІСТОРІЇ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Випуск 31-34

Київ – 2020

**ВІСНИК
АГРАРНОЇ
ІСТОРІЇ**

31-34'2020

Науковий журнал

Редакційна колегія:

М.А. Журба (головний редактор),
В.А. Вергунов, В.О. Доценко,
М.П. Жолоб, І.А. Коляда, С.С. Падалка,
С. Самуїлова, В. Сукареєв

**BULLETIN OF
AGRARIAN
HISTORY**

Editorial Board Members:

Zhurba M. (Editor-in-chief),
Dotsenko V., Koliada I.,
Padalka S., Samuilova S., Sukarev V.,
Vergunov V., Zholob M.

31-34'2020

Scientific journal

УДК 94:63(100)

В 53

DOI: 10.31392/VAN-2020.31-34

Засновники:

- Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
- Національний університет біоресурсів і природокористування України
- Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН України

*Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ № 19525 – 9325 Р від 13.11.2012 р.*

Наказом МОН України № 1528 від 29.12.2014 р.
журнал включено до передіку наукових
фахових видань України

Журнал індексується в міжнародній
наукометричній базі Google Scholar

Офіційна інтернет-сторінка видання:
<https://agrarian-history.com.ua>

Макетування та верстка:

С. Живора

Комп'ютерний набір:

О. Кропивко, Л. Лановюк

Оформлення обкладинки

А. Мельник

Адреса редколегії:

03037, м. Київ,
вул. Освіти, 6, каб. 16
тел.: (044) 520-12-05;
e-mail: zholobb@gmail.com

Друкується за рішенням:

Вченої ради історичного факультету
НПУ ім. М.П. Драгоманова
(протокол № 6 від 10.03.2020)

Підп. до друку 11.03.2020

Формат 70 x 108 1/16.

Папір офсет. Друк. різогр.

Ум. друк. арк. 24,8

Наклад 100 прим.

Друк ТОВ «ТВОРИ»

*Автори опублікованих матеріалів несуть повну
відповідальність за підбір, точність наведених фактів,
цитат, економіко-статистичних даних, імен та інших
відомостей.*

УДК: 94(477.7):32

DOI: <https://doi.org/10.31392/VAN-2020.30-34.09>

ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЄВРЕЙСЬКОЇ ПЕРЕСЕЛЕНСЬКОЇ ПРОГРАМИ В ПІДРАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ В 1920-ТІ РР.

Доценко Віктор Олегович

доктор історичних наук, доцент,

професор кафедри історії та археології слов'ян,

Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова, Київ

e-mail: dozenkov@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-1131-1675>

Свистович Степан Михайлович

завідувач кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин,

доктор історичних наук, професор,

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, Ніжин

e-mail: scm@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-1159-8223>

У статті на основі аналізу збірників законодавчих актів, архівних матеріалів та монографічних видань розглядаються особливості радянського законодавства з питань переселення в цілому і виокремлення та аналіз законодавчих актів, що регламентували перехід євреїв колишньої смуги осілої до землеробства в 1920-ті рр. На момент початку переселенської програми в радянському законодавстві вже існували певні нормативно-правові акти, які регулювали офіційно дозволені державою переїзди організованих колективів для спільних занять сільським господарством. В Радянському Союзі та союзних республіках на середину 1920-х рр. в цілому було сформовано законодавство, яке регулювало питання переселення різних категорій населення в межах радянської держави. Крім загальних норм, які розповсюджувались на всі категорії переселенців незалежно від їх національності і сфери економічних занять, владні органи розробили і назу спеціальних актів, які поширювались виключно на євреїв. Для єврейських переселенців державою офіційно встановлювались додаткові пільги, а також законодавчо дозволялось залучати для організації переселенських груп і колонізаційних фондів кошти іноземних благодійних товариств. Не дивлячись на наявність розвинутого переселенського законодавства, на практиці його норми часто порушувались місцевими компартійними органами, а також керівництвом залізниць та органами внутрішніх справ. Переселенці зазнавали значних утисків від місцевих управлінь, групи комплектувались з порушенням норм про їх чисельність, майновий склад. Досить часто ешелони з переселенцями застрягали на перегонах по декілька днів, при цьому було відсутнє постачання води та їжі. В місяцях прибуття будинки і господарські споруди для переселенців існували на папері, або у звітах місцевих партійних чиновників. Ці фактори значно зменшили кількість бажаючих євреїв до участі в переселенських програмах. Значна частина переселенців повернулись назад з колонізаційних фондів.

Ключові слова: переселення, законодавство, євреї, Радянський Союз, УСРР, регламентація.

Постановка проблеми. Національна політика є багатоаспектною і включає в себе соціально-економічний, адміністративний, релігійний та культурно-освітній аспекти. Її реалізація вимагає від державних органів продуманих кроків направлених на створення в країні консолідованого, демократичного суспільства. Крім того

політика держави має знівелювати для різних народів, етносів та етнічних груп, які проживають в Україні, неоднаковий доступ до ресурсів, спростити умови для ведення бізнесу та створити умови для реалізації всіх своїх потреб. Подолання міжетнічних і міжрелігійних суперечностей можливий як за допомогою диктату, так і за допомогою реформ. Реформи потребують виконавців та надхненників, які могли б використати досвід попередників, уникаючи адміністративного тиску та диктату. Тому на сучасному етапі українського державотворення, в умовах військового протистояння, важливим є звернення до досвіду національної політики більшовиків 1920-х рр., без ідеалізації та драматизації минулого. Одним із питань, які вирішували більшовики у 1920-ті рр., було питання інтеграції в нову соціально-економічну реальність жителів містечок Правобережної України та Білорусії.

Мета. Метою нашої статті є огляд радянського законодавства з питань переселення вцілому і виокремлення та аналіз законодавчих актів, що регламентували перехід євреїв колишньої смуги осілості до землеробства в 1920-ті рр.

Історіографічний огляд. Питання реалізації компартійними органами програми з землеоблаштування євреїв колишньої смуги осілості вцілому отримало висвітлення в сучасній історичній науці. Описано загальний хід переселення, висвітлено історію діяльності державної організації КОМЗЕТ та добровільного товариства ТЗЕТ. Окремі публікації розповідають про особливості життя єврейських переселенців, колективізацію переселенських господарств. [Венгер, Каковкіна, 2014; Журба, 2002; Кондратюк, 2014; Якубова, 2007]. Однак питання законодавчого забезпечення державної програми переселення євреїв Правобережної України та Білорусії на Південь України, Крим та Далекий Схід РСФРР (Єврейської автономної області (Біробіджан)), а також їх залучення до занять сільським господарством залишається малодослідженою.

Виклад основного матеріалу. Захопивши владу в Україні, російське більшовицьке керівництво стикнулося з невирішеним питанням «єврейського містечка» колишньої смуги осілості часів Російської імперії. В окремому визначеному російським імперським законодавством регіоні України та Білорусії проживала більшість євреїв імперії. Російське законодавство не тільки визначило основним місцем проживання «євреїв західних імперських окраїн» чітко визначені губернії, але і створило особливий соціально-економічний та культурно релігійний феномен Східної Європи – єврейське містечко.

Містечкові євреї в роки революції 1917-1921 рр. отримали рівноправний статус з іншим населенням регіону. З приходом до влади більшовиків жителі містечок опинились перед складним вибором – продовжити існувати в свого роду економічному гетто, або змінити своє місце проживання, сферу занять, залишивши свою малу батьківщину.

Заходи, здійснювані радянською владою з метою оздоровлення містечка на початку Нової економічної політики не дали бажаних результатів. Економіка містечка не вписувалась у радянську модель соціально-економічних перетворень. Значна частина жителів втратила свої політичні права, потрапивши в категорію «позбавленців». Містечко залишалось центром діяльності єврейських партій та організацій. Його жителі були в опозиції до нової влади. Тому більшовики стали шукати виходу з складної ситуації.

Однією із програм оздоровлення містечка, яку на початку 1920-х рр. розглядали радянські керівники, була програма аграризації євреїв містечка. Програма передбачала перехід євреїв містечок до занять сільським господарством через створення примістечкових колективних господарств та переселення євреїв Правобережної України та Білорусії на Південь України і Крим, з метою створення там єврейських сільськогосподарських поселень. Згодом ще одним районом для переселення влада визначила економічно відсталу та складну для проживання і господарювання частину Російської Федерації – Далекий Схід.

Для реалізації програми Постановою президії ЦВК СРСР від 29 серпня 1924 року при президії Ради національностей влада створила новий орган – Комітет по земельному облаштуванню єврейських трудящих, скорочено КОМЗЕТ. До КОМЗЕТу увійшли керівники евсекції, державні та партійні функціонери. Очолив президію П. Г. Смідович, заступниками голови було обрано М. М. Литвінова, Л. Б. Красіна, Л. Б. Шермана, І.Є. Клименко (Харків), В.І. Ігнатовського, С. Тер-Габріеляна. До президії увійшли також Ю. Ларін, Н. М. Анцелович, А. Н. Мережин, С. Діманштейн, Ю. В. Гольде, У. Ібрагімов.

На новостворену структуру покладалось здійснення загального керівництва всією роботою по залученню єврейського населення до землеробства. Комітет отримував право виступати з законодавчими ініціативами для сприяння переходу євреїв до землеробства, скеровувати та регулювати урядову діяльність, направлену на допомогу переселенцям. Окремо наголошувалось на тому, що КОМЗЕТ має організовувати роботу на місцях виходу та прибуття переселенців. Комітет отримав право вести переговори і укладати договори з організаціями і фізичними особами, які працюють в середині СРСР, а також організовувати та скеровувати роботу іноземних організацій на території держави, щодо знаходження коштів для облаштування переселенців.

Для організації практичної роботи при ЦВК і губвиконкомках створювались місцеві відділення комітету. В районах мали працювати «особливі комісії» по землеоблаштуванню єврейських трудящих. Спільно з губвиконкомками та місцевими комісіями Наркомзему відділення комітету формували земельний фонд для примістечкових єврейських сільськогосподарських колективів, а також виявляли бажаючих до переїзду в іншу місцевість. Крім того відділення КОМЗЕТу у місцях виначєнних владою для переїзду і облаштування переселенців підшукували вільні підходящі землі. Окремим напрямом роботи відділень влада визначала проведення підготовчих та меліоративних робіт на малопідходящих для ведення сільського господарства землях [Гольде, 1925, с. 20-26].

В Україні спеціальної органу, який би займався переходом євреїв до занять сільським господарством не існувало. Питання єврейського землевлаштування перебували у віданні Центральної Комісії у справах національних меншин при ВУЦВКа та її місцевих представництв. Всеукраїнський Комітет по землеоблаштуванню єврейських трудящих був організований постановою Президії ВУЦВКа 9 травня 1926 р. [Національні меншості, 1925, с. 8]. Місцеві Комісії Всеукркомзету спільно з представниками національних бюро здійснювали відбір бажаючих переселитися, визначали їх майновий та освітній стан, контролювали виконання нарядів та розподіл коштів і допомоги серед переселенців [ЦДАВО України, ф. 27, оп. 9, спр. 944, арк. 166-167].

Ще одним питанням, яке мала вирішити влада стало напрацювання правової бази для узаконення та регулювання єврейського переселення. На момент початку переселенської програми в радянському законодавстві вже існували певні нормативно-правові акти, які регулювали офіційно дозволені державою переїзди організованих колективів для спільних занять сільським господарством. Індивідуальне переселення заборонялось. Новоприбулі просто не отримували на нових місцях земельних наділів.

В Земельному кодексі 1922 р. статтями 223 та 224 визначався державний орган, який своїми постановами регулював переселення. Цим органом визначався уряд ВЦВКа та Наркомзем. Наркомзем в межах своїх повноважень здійснював розробку та реалізацію програм та планів переселення, виділення новоприбулим земель для будівництва та занять сільським господарством, формування та фінансування переселенських колективів, їх переїзд на нові місця проживання. [ЦДАВО України, ф. 27, оп. 15, спр., 366, 32 арк.]. Спільно з Наркомземом реалізовувати переселенські програми мали і представники радянської громадськості, наукові установи, які мали надати фінансову та організаційну допомогу [ДАКО, ф. Р-353, оп.1, спр. 1265, 23 арк.].

Згідно резолюції Наркомзему України від 1 січня 1923 року, для виконання програми переселення в Україні виділялося 1,420 млн. десятин землі, із них 963 тис. десятин виділялися в Одеській губернії, 370 тис. десятин в Катеринославській і 69 тис. в Донецькій. В Криму виділялося 400 тис. десятин [ЦДАВО України, ф. 571, оп. 2, спр. 39, 138 арк.].

До справи долучився і ВУЦВК, прийнявши 19 липня 1924 року постанову, за якою Наркомзем республіки зобов'язаний був щорічно виділяти із союзних та республіканських фондів земельні ділянки, спеціально призначені для єврейських переселенців, що поклало початок переселенській компанії в Україні. Навесні 1925 року Наркомзем виділив вільні землі для переселенців: у Херсонському окрузі – 36653 десятини або по 15 десятин на сім'ю, на Криворіжжі – 12949 десятин, по 10 – на сім'ю. Протягом 1925 року за планом КОМЗЕТу мали переселити 3 тис. єврейських сімей на Південь України і в Північний Крим – 1 тис. [Журба, Доценко, 2005, с. 154].

При реалізації програми переходу євреїв до занять сільським господарством КОМЗЕТ співпрацював з Всесоюзним Переселенським Комітетом при ЦВК СРСР (створений декретом ЦВК і РНК СРСР від 10 квітня 1925 р.) [Постановлення ЦИК и СНК: сб. законов, 1925, с. 139] та Всеукраїнським Переселенським Комітетом (створений 7 жовтня 1926 р.) [ЦДАВО України, ф. 27, оп. 6, спр. 639, 321 арк.].

На момент початку програми переселення законодавчо визначались поняття «переселенець», «колонізація», а також встановлювались основні гарантії бажаним змінити місце проживання і сферу діяльності. В статті 21 Земельного кодексу зазначалося, хто такі переселенці. Відносно євреїв стаття була розширена. Вона наголошувала, що єврейські переселенці – це не тільки землепрацівники, тобто особи, які раніше займалися сільським господарством, але і особи, які не належали до селянства. Визначалося і поняття колонізації. Під терміном «колонізація» розумілась сукупність різноманітних господарських заходів, що направлені на всебічний розвиток природних ресурсів нових територій за допомогою переселення на них відповідних людських сил. В розділі IV Земельного кодексу закріплювались гарантії переселенцям [РДАСП, ф. 445, оп. 1, спр 86, 31 арк.]. За кодексом, переселенці, які в нових місцях проводили меліоративні роботи, розкорчування звільнялися від

земельного податку на п'ять років. Переселенці, які обробляли цілині землі, звільнялися від єдиного земельного податку на 3 роки. Крім того, переселенці призовного віку звільнялися від призиву на дійсну військову службу протягом трьох років при переїзді на переселенські фонди. Існувало одне застереження, яке полягало в тому, що переселенці з числа кустарів, ремісників та дрібних торговців отримують пільги тільки при об'єднанні в переселенські артілі, колгоспи. При створенні останніх переселенці із числа «лишенців» отримували можливість брати участь у виборах. Політичними правами вони могли скористатись при поданні посвідчення учасника земельного товариства, в склад якого вони входять.

Крім того, відповідні нормативні акти визначали і інші пільги для переселенців (Декрет від 20 червня 1922 р. «Про пільги для переселенців і розселенців», ст. 24 і 25 Лісового кодексу «Про відпуск лісу», циркуляр Наркомзема від 3 лютого 1925 року під номером 330 «Про надання пільгових кредитів») [ЦДАВО України, ф. 413, оп. 1, спр. 165, 55 арк.].

Згідно з законодавством єврейські переселенські колективи на певний період звільнялися від оподаткування. В цей період вони мали стати прибутковими господарськими одиницями. Пільговий період встановлювався окремими розпорядженнями і постановами уряду, або уповноваженого органу.

17 жовтня 1924 р. постановою Ради Праці і Оборони СРСР «Про найближчі завдання колонізації і переселення» окреслювались основні завдання, які мали вирішити компартійні органи та громадськість, реалізуючи переселенські програми в Радянському Союзі. Постанова передбачала освоєння нових районів з метою збільшення виробництва сільськогосподарської і промислової продукції, необхідної для внутрішнього споживання та експорту, а також покращення соціально-економічної ситуації в районах з надлишком робочих рук [Постановлення Совета Труда и обороны: сб. документов, 1927, с. 19].

В Україні за перехід єврейського населення до занять емлеробством відповідала ЦКНМ. Комісія у своїй роботі мала співпрацювати з Наркомземом проводячи виявлення і реєстрацію бажаючих змінити місце проживання і сферу діяльності. Окремо комісія реєструвала єврейські переселенські колективи, складала списки для отримання державної матеріально-технічної та фінансової допомоги, сприяла кредитуванню переселенських господарств [ЦДАВО України, ф. 413, оп. 1, спр. 5, 3 арк.].

Губернським і окружним виконавчим комітетам для організації і виконання цієї роботи було запропоновано організувати спеціальні комісії по прийому, перегляду та реєстрації заяв бажаючих. Заяви і списки бажаючих після реєстрації відсилались на розгляд до Центральної комісії. Комісії тісно співпрацювали окружними комісіями КОМЗЕТу. Останні формувались з числа працівників земельних управлінь, евсекцій парткому та нацменшин окружних виконавчих комітетів, які в них головували. Аналогічні комісії створювались і на районному рівні. Зокрема, Подільська губернська комісія по землевлаштуванню євреїв була сформована у складі п'яти осіб – Новікова, Сомова, Алека, Рижакова та Когана. Окружну комісію Кам'янецького округу очолив Лашинков, а Шепетівського – Заєнчковський [ЦДАВО України, ф. 571, оп. 2, спр. 119, 37-38 арк.].

Переселення євреїв та їх перехід до занять сільським господарством були частинами загальносоюзного плану колонізаційно-переселенських заходів. 17 квітня

1925 р. Наркомзем СРСР, визначаючи головні завдання для переселення, наголошував на пріоритетності пдбору і формування колонізаційного земельного фонду для облаштування майбутніх переселенців. Постановою Ради Народних Комісарів СРСР від 17 грудня 1925 р. відповідним органам доручалось скласти плани щодо пошуку придатного для потреб переселення земельного фонду, включаючи будівництво шляхів та обводнення [ЦДАВО України, ф. 27, оп. 6, спр. 640, 212 арк.].

До 1928 р. переселення євреїв згідно радянського законодавства здійснювалось двома шляхами – переїзд на нове місце уже сформованим господарським колективом та переїзд одноосібних єврейських сімей.

В 1928 р., коли в країні проголошувався план колективізації сільського господарства сталися зміни і в переселенському законодавстві. Після знакового XV з'їзду ВКП(б) 18 січня 1928 р. Центральний Виконавчий Комітет та Рада Народних Комісарів СРСР прийняли постанову «Про завдання переселення, його організації, основах створення планів переселення і про порядок фінансування переселенських заходів» [Собрание законов, 1928, с. 53]. Постановою передбачалось задовольняти першу чергу заявок напереселення вже сформованих сільськогосподарських колективів. Постановою закріплювалось і державне кредитування купівлі майна і посівного матеріалу переселенцями.

Постанова передбачала і вимоги до переселенських колективів. Вони мали об'єднувати не менше 25 осіб, вихідців з одного населеного пункту. Земля для обробітку надавалась колоністам лише на мовах створення ними комун, артілей, колгоспів, сільськогосподарських кооперативів чи товариств. Місцева влада у місцях виходу мала всіляко сприяти переселенню уже організованих об'єднань. Це мало створити умови для зменшення адаптаційного періоду і максимально і в найкоротші строки переселенські колгоспи мали підвищити врожайність господарств [ЦДАВО України, ф. 27, оп. 10, спр. 775, 101 арк.].

Наступного року, коли почалася масова колективізація сільського господарства одноосібне переселення опинилось поза законом. Всеукраїнський Переселенський Комітет 24 січня 1929 р. заборонив індивідуальне переселення.

Що стосується внутрішньореспубліканського переселення євреїв, то воно почалось раніше, ніж переселення на Далекий Схід РСФСР. Реалізувати програму переходу євреїв до занять сільським господарством шляхом переселення або створення примістечкових господарств розпочалось в 1924 р. В південних районах Української СРР райземвідділи мали провадити підготовку земельних фондів для прийому колоністів. Роботи з підготовки включали заходи зі створення мережі колодязів та ставків, побудову будівель соціально-культурного призначення (школи, дятячі ясла, медико-санітарні пункти), а також відкомандирування в колонізаційні райони ветеринарів та агрономів. Крім того райземвідділи мали організувати прийом переселенців, закріплення за ними земельного фонду. На окружні земвідділи влада покладала складання планів заселення виділених фондів, організацію кредитування новоприбулих їх інстуктаж, а також узгодження з управліннями у місцях виходу списків переселенців. Завідування переселенським земельним фондом в окрузіпокладалося на окрземвідділи. Вони ж узгоджували списки переселенців з Губземуправлінням та повітвідділами.

Для роботи на місцях виходу переселенців виділявся окремий штат агентів, які відбирали переселенців, супроводжували їх та проводили плановий інстуктаж.

На законодавчому рівні визначалась і процедура формування переселенських груп. Бажаючі переселитись звертались до місцевого агронома чи землевпорядника, які організували лекторії про особливості ведення сільського господарства та регіон переселення. Сформовані групи відчиляли ходоків у колонізаційні райони, для ознайомлення з місцевістю, умовами проживання та побуту, а також попереднього узгодження земельного фонду.

Для переселення євреїв на Далекий Схід переселенські колективи. Як правило формувались за розпорядженнями де фігурували завищені в 1,5 або 2 рази цифри бажаючих до переїзду. Однак, необхідно наголосити, що розпорядження досить часто не виконувались через відсутність бажаючих, чи недофінансування [ЦДАВО України, ф. 27, оп.6, спр. 639, 274 арк.].

Ще однією особливістю переселенської програми була наявність фінансових вимог до переселенців. Головна вимога це наявність у переселенській сім'ї двох працездатних осіб, фінансової «подушки» в 300 крб. Крім того в другій половині 1920-х рр. встановлювалась заборона на переселення одноосібників без створення переселенських колективів.

Із документів для переселення вимагалась заява з клопотанням про бажання переїхати, а також рішення зборів господарського товариства про створення і його статус, пайові внески, а також вибір правління, сімейно-майнові списки. [ДАПО, ф. 3122, оп. 2, спр. 15, 28 арк.].

Євреї, як і інші категорії переселенців згідно законодавства мали отримувати фінансову підтримку від держави під час переїзду на нові місця залізницею. На шляху транспорту формувались пункти транзитного обслуговування – транзитні, реєстраційні та кінцеві. На пунктах організувались спальні місця та пункти гарячого харчування. Реєстраційні пункти діяли на станціях довготривалої кількаденної стоянки. На кінцевих пунктах відкривались житлові приміщення для розміщення новоприбулих, а також мали працювати їдальні, пральні, лазні, складські приміщення та будівлі для ходоби [ДАРФ, ф. 1235, оп. 61. спр. 5, 347 арк.].

Згідно із санітарними нормами для перевезення переселенців залізницями, подавались вагони 3–4-го класу. При нестачі таких вагонів їх замінювали на «теплушки». Вагони мали опалюватись з 1 серпня до 1 травня, а у випадку холодної погоди – понаднормово. Основна маса переселенців, 86%, перевозилась в пасажирських вагонах і теплушках, а 14% – ешелонним порядком [Долинська, 2015, с. 95].

На вузлових транзитних станціях до прибуття кожного потяга організувалось забезпечення пасажирів кип'ятком та питною водою. У складі переселенського поїзда був і санітарний вагон з прикріпленим до нього медично-санітарним персоналом. У разі виявлення під час поїздки інфекційно-хворих вони ізолювались в санітарному вагоні і знімались з потяга на станціях де працювали лікарні. «Інфекційні» вагони на транзитних станціях проходили дезінфекцію. За організацію перевезення переселенців в Україні відповідав Наркомзем УСРР, а в Російській Федерації Наркомзем РСФРР [ЦДАВО України, ф. 27, оп. 9, спр. 939, 76 арк.].

Хотілось би сказати ще декілька слів і про фінансову складову перевезення переселенців. Держава для перевезення переселенців залізницями встановила єдиний спеціальний тариф №13. Він складав 25% від звичайного пасажирського тарифу. Діти до 10 років їхали залізницею безкоштовно [Правила прийому, 1928, с. 105].

Визначались і ціни на перевезення вантажу. Вантаж ділився на речі домашнього вжитку (до 131 кг. на одного переселенця), посівний матеріал, зерно та мука до 164 кг, худобу (корови свиті, світська птиця) та гужовий транспорт. В разі втрату вантажу встановлювалась компенсація

Процес перевезення людей та їх розміщення на нових незнайомих місцях викликав складнощі кримінального характеру. Місцеві та транспортні злочинці досить вміло обкрадали та грабували переселенців. В дорозі вони могли стати жертвами карткових шулерів та інших аферистів [Бойко А., 1927, с. 32].

Висновки. Отже, в Радянському Союзі та союзних республіках на середину 1920-х рр. вцілому було сформовано законодавство, яке регулювало питання переселення різних категорій населення в межах радянської держави. Крім загальних норм, які розповсюджувались на всі категорії переселенців незалежно від їх національності і сфери економічних занять, владні органи розробили і назку спеціальних актів, які поширювались виключно на євреїв. Для єврейських переселенців державою офіційно встановлювались додаткові пільги, а також законодавчо дозволялось залучати для організації переселенських груп і колонізаційних фондів кошти іноземних благодійних товариств. Не дивлячись на наявність розвинутого переселенського закорнодавства, на практиці його норми часто порушувались місцевими компартійними органами, а також керівництвом залізниць та органами внутрішніх справ. Переселенці зазнавали значних утисків від місцевих управлінців, групи комплектувались з порушенням норм про їх чисельність, майновий склад. Досить часто ешелони з переселенцями застрявали на перегонах по декілька днів, при цьому було відсутнє постачання води та їжі. В місцях прибуття будинки і господарські споруди для переселенців існували на папері, або у звітах місцевих партійних чиновників. Ці фактори значно зменшили кількість бажаючих євреїв до участі в переселенських програмах. Значна частина переселенців повернулись назад з колонізаційних фондів.

Список використаних джерел та літератури

- Бойко, А., Веялкин, С. 1927. *Что должен знать переселенец о Дальнем Востоке и Сибири (по материалам экспедиции Наркомзема БССР на Дальний Восток и Сибирь 1926)*. Минск.
- Венгер, А. Г., Каковкіна О. М., 2014. Єврейська аграрна спільнота Півдня України: господарська та соціокультурна адаптація. *Єврейська національна спільнота в контексті інтеграції українського суспільства: Монографія*. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України.
- Гольде, Ю. В., 1925. *Земельное устройство трудящихся евреев*, Москва.
- Національні меншості на Україні (реєстр селищ)*, 1925. Харків: Держвидав України.
- Державний архів Київської області (ДАКО).
- Державний архів Полтавської області (ДАПО)
- Державний архів Російської Федерації (ДАРФ)
- Долинська, С.В. 2015. *Українське селянство в переселенській політиці СРСР у 1920-ті роки*, Київ.
- Журба, М. А. 2002. *Етнічнонаціональні та міжнародні аспекти діяльності громадських об'єднань українського села (20-30 рр. ХХ ст.)*, Київ: Науковий світ.
- Журба, М. А., Доценко В. О. 2005. *Шестикутна зірка над полем: Життя і смерть єврейського землеоблаштування в Україні (20-30-ті роки ХХ століття)*. Київ: «МП Леся».
- Кондратюк, Г.М, 2014. *Національна політика в Кримській АРСР у 20-30 роках ХХ століття*, Вінниця: Нілан-ЛТД.
- Постановлення Совета Труда и обороны: сб. док., 1927*. Москва.
- Постановлення ЦИК и СНК: сб. законов, 1925*. Москва.
- Правила про умови та порядок переселення на Україні, 1928*. Харків: Наркомзем.

Російський державний архів соціально-політичної історії (РДАСПІ)
Собрание законов и распоряжений рабоче-крестьянского правительства Союза Советских Социалистических Республик, 1928, 8. Москва.

Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України).

Якубова, Л. Д. 2007. *Етнічні меншини УСРР і влада: динаміка соціально-економічних, політичних і культурних перетворень (1921-1935 рр.)*, Київ.

References

Boiko, A., Veialkyn, S., 1927. *Что dolzhen znat pereselenets o Dalnem Vostoke y Sybyry (po materiyalam ekspedytsyy Narkomzema BSSR na Dalnyi Vostok y Sybyr 1926) [What an immigrant should know about the Far East and Siberia (based on the materials of the expedition of the People's Commissariat of Agriculture of the BSSR to the Far East and Siberia in 1926)]*. Mynsk. (in Russian).

Derzhavnyi arkhiv Kyivskoi oblasti (DAKO) [State Archive of the Kyiv Region (SAKR)].

Derzhavnyi arkhiv Poltavskoi oblasti (DAPO) [State Archive of Poltava Region (SAPR)].

Derzhavnyi arkhiv Rosiiskoi Federatsii (DARF) [State Archive of the Russian Federation (SARF)].

Dolynska, S. V., 2015. *Ukrainske seliansvo v pereselenskiy polityty SRSR u 1920-ti roky [Ukrainian peasantry in the resettlement policy of the USSR in the 1920s]*, Kyiv. (in Ukrainian).

Holde, Yu. V., 1925. *Zemelnoe ustroystvo trudiashchykh evreev [Land arrangement of working Jews]*, Moskva. (in Russian).

Kondratiuk, H. M., 2014. *Natsionalna polityka v Krymskii ARSR u 20-30 rokakh XX stolittia [National policy in the Crimean Autonomous Soviet Socialist Republic in the 1920s and 1930s]*, Vinnytsia: Nilan-LTD. (in Ukrainian).

Natsionalni menshosti na Ukraini (reistr selyshch) [National minorities in Ukraine (register of settlements)], 1925. Kharkiv: Derzhvydav Ukrainy. (in Ukrainian).

Postanovleniya Soveta Truda y oborony: sb. dok. [Resolutions of the Council of Labor and Defense: collection of articles. doc.], 1927. Moskva. (in Russian).

Postanovleniya TsYK y SNK: sb. zakonov [Resolutions of the Central Executive Committee and the Council of People's Commissars: Sat. laws], 1925. Moskva. (in Russian).

Pravyla pro umovy ta poriadok pereseleennia na Ukraini [Rules on the conditions and procedure for resettlement in Ukraine], 1928. Kharkiv: Narkomzem. (in Ukrainian).

Rosiiskiy derzhavnyi arkhiv sotsialno-politychnoi istorii (RDASPI) [Russian State Archive of Socio-Political History (RSASPH)].

Sobranie zakonov y rasporyazheniy raboche-krestianskogo pravytelstva Soiuz Sovetskykh Sotsyalistycheskykh Respublyk [Collection of laws and orders of the workers 'and peasants' government of the Union of Soviet Socialist Republics], 1928, 8. Moskva. (in Russian).

Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy (TsDAVO Ukrainy) [Central State Archive of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine (CSASB of Ukraine)].

Venher, A. H., Kakovkina O.M., 2014. *Yevreiska ahrarna spilnota Pivdnia Ukrainy: hospodarska ta sotsiokulturna adaptatsiia [Evreiska agrarian spilnota Pivdnia Ukrainy: gospodarska and socio-cultural adaptation]. Yevreiska natsionalna spilnota v konteksti intehratsii ukrainskoho suspilstva: Monohrafiia*. Kyiv: IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. (in Ukrainian).

Yakubova, L. D., 2007. *Etnichni menshyny USRR i vlada: dynamika sotsialno-ekonomichnykh, politychnykh i kulturnykh peretvoren (1921-1935 rr.) [Ethnic minorities of the USSR and the government: the dynamics of socio-economic, political and cultural transformations (1921-1935)]*, Kyiv. (in Ukrainian).

Zhurba M. A., 2002. *Etnantsionalni ta mizhnarodni aspekty diialnosti hromadskykh obiednan ukrainskoho sela (20-30 rr. XX st.) [Ethno-national and international aspects of the activity of public associations of the Ukrainian village (20-30s of the XX century)]*, Kyiv: Naukovyi svit. (in Ukrainian).

Zhurba, M. A., Dotsenko, V. O., 2005. *Shestykutna zirka nad polem: Zhyttia i smert yevreiskoho zemleoblashtuvannia v Ukraini (20-30-ti roky XX stolittia) [Hexagonal Star Over the Field: The Life and Death of Jewish Land Management in Ukraine (1920s and 1930s)]*, Kyiv: «MP Lesia». (in Ukrainian).

SUMMARY
LEGISLATIVE REGULATION OF THE JEWISH MIGRATION PROGRAM
IN SUB-SOVIET UKRAINE in the 1920's

Viktor Dotsenko

Doctor of Historical Sciences, Associate Professor,
Professor in the Department of History and Archeology of the Slavs
National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv

Stepan Svystovych

Head of the Department of World History and International Relations,
doctor of Historical Sciences, Professor
Nizhyn Mykola Gogol State University, Nizhyn

The article, based on the analysis of collections of legislation, archival materials and monographs, examines the features of Soviet legislation on resettlement in general and the separation and analysis of legislation governing the transition of Jews from the former settlement to agriculture in the 1920s. Soviet legislation already had certain regulations that regulated the officially allowed by the state to move organized groups for joint agricultural activities. In the Soviet Union and the Union Republics in the mid-1920s, legislation was generally formed that regulated the resettlement of various categories of the population within the Soviet state. In addition to the general norms that applied to all categories of immigrants, regardless of their nationality and sphere of economic occupation, the authorities developed a set of special acts that applied exclusively to Jews. Additional privileges were officially established by the state for Jewish immigrants, and the law allowed to attract funds from foreign charitable societies for the organization of resettlement groups and colonization funds. Despite the existence of developed resettlement legislation, in practice its norms were often violated by local Communist Party bodies, as well as by the railway administration and internal affairs bodies. Immigrants were severely oppressed by local officials, and groups were recruited in violation of the rules on their numbers and property. Quite often, echelons with migrants were stuck in the race for several days, with no supply of water and food. In places of arrival, houses and outbuildings for displaced persons existed on paper or in the reports of local party officials. These factors have significantly reduced the number of Jews willing to participate in resettlement programs. Many of the settlers returned from colonization funds.

Key words: *resettlement, legislation, Jews, Soviet Union, USSR, regulations.*